

Сіренко С. А.,
аспірант

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ОСОБЛИВОСТІ НАРАТИВНОЇ МАКРОСТРУКТУРИ ПОВІСТІ Г. ПАГУТЯК «ЗАХІД СОНЦЯ В УРОЖІ»

Анотація. Стаття присвячена розгляду питання наративної макроструктури прозового тексту і її специфіки (на прикладі повісті Г. Пагутяк «Захід сонця в Урожі») через призму теорії фікційних світів. Досліджуються світи станів зі статичними об'єктами, сили природи, людини, аналізуються психічні й фізичні дії героя та його світ фантазій.

Ключові слова: теорія текстових світів, мотиваційна модель героя, N-сили, психічні дії, фізичні дії, сновидіння, візії.

Постановка проблеми. Вивчення художнього світу твору як феномена є об'єктом дослідження літературознавчої науки протягом усього її розвитку. Вагомою для сучасного літературознавства є тенденція міждисциплінарного підходу до інтерпретації літературного процесу. Такий вимір сприйняття й пізнання тексту забезпечує всеохопний аналіз літературного твору. Теорія фікціоналізму (70-ті роки ХХ ст.) розглядає текст як автономну реальність, яка не наслідують дійсності, на протизагу теорії мімезису, а творить власний структурований фікційний світ, до складу якого входять світи текстуальної реальності та приватні світи персонажів.

Теорія фікційних світів представлена працями Л. Долежелла [4], Р. Ронена [5], М.-Л. Раян [6], П. Стоквелла [7] й ін. На думку зазначених учених, аналізувати текст варто на інтенціональному (поетика) та екстенціональному рівнях (нарративна макроструктура). Остання складова щодо творчості Г. Пагутяк не застосовувалась, хоча такий аспект аналізу передбачає дослідження тріади «автор-текст-читач», зокрема ролі реципієнта у відтворенні фікційної дійсності, моделювання текстових світів персонажів.

Мета дослідження – проаналізувати наративну макроструктуру повісті Г. Пагутяк «Захід сонця в Урожі» крізь призму теорії фікційних світів.

Виклад основного матеріалу дослідження. До складу наративної макроструктури фікційного світу, за Л. Долежелом [4], входять світ станів зі статичними об'єктами, сили природи, людина. Сили природи номінуються дослідником як форми законів природи, що здатні впливати на світ станів і людину. Факт такої зміни – природна подія. За визначенням дослідника, події можна розмежувати на інтенційні та неінтенційні. Серед останніх учений звертає увагу на випадок, спричинений не силами природи, а певним збігом обставин.

Навоколишнє середовище у творі належить, безперечно, до сил природи наративного світу. У повісті «Захід сонця в Урожі» їх репрезентує село Уріж – топос розгортання подій. Так, він здатен впливати на фізичний і психічний стан персонажів. Маючи сильну ауру, село притягує до себе. Для головної героїні це сакральний простір, асоціативно – райське місце: «Я живу в цьому яйці [...] і живлюся тим, чим воно мене годує: тишею і снами» [2, с. 7]. Чоловік (автор навмисне не називає своїх персонажів) означає топос негативно: «підступна планетка» [2, с. 43]; «Уріж поховав мене, як у могилі» [2, с. 43]. Утеча від містичної

інтервенції в його випадку можлива тільки через смерть. Як бачимо, персонажі взаємодіють із Урожем на різних рівнях комунікації. Проте дія аури Урожа погано впливає й на психічний стан героїні: «Це село само як опир. Воно переслідує до кінця життя. Але тепер його треба покинути. Тоді я стану здорова» [2, с. 47].

Негативне втручання сил природи зумовлює пригнічений стан персонажів: «Пес скрутився у буді й не хоче навіть їсти» [2, с. 7], спричинює смерть чоловіка. Загалом події, подані на початку повісті, зближуються за семантикою з есхатологічними: потоки брудної води згнили землю, стерлися межі днем і ніччю, життя Жінки нагадує їй ембріональний період (образ яйця, що плаває серед води). Гори і ліс героїні видаються «гидкими та мертвими» [2, с. 10]. Схожий опис інтервенції сил природи постає в таких уривках: «Через мряку з горба не було видно ріки. Дощ шелестів по капюшону і заплутовув усі докколишні звуки» [2, с. 49]; «Ріка ковтала шматки глини і каміння [...]. Місток заливала вода і через годину мала б геть його покрити [...]. Я стояла, причарована винахідливістю і впертою роботою води, яка випробовувала кілька варіантів, перш ніж відшукати найслабше місце для руйнування» [2, с. 50]; «... легені набрякли водою, і я важко дихала» [2, с. 50]. Іntenції й настрої персонажів змінюються, коли погода покращується.

Ключовою природною подією для Жінки є захід сонця: «Напевно, він означає початок часу, коли я належу собі після усіх буденних справ» [2, с. 19–20]. Його споглядання стає для неї своєрідним ритуалом, особливою психічною дією. У наративній макроструктурі тексту стрижневі події (зустріч Чоловіка та Жінки, смерть Чоловіка) відбуваються в період заходу сонця.

Вплив фатуму як неінтенційної дії виявляється в тексті в раптовій з'яві Мор'яка, сварці між Чоловіком і його коханкою, загадкової появи каменя на столі та в кишені. Смерть Чоловіка в цьому ракурсі можна трактувати по-різному. З одного боку, це закономірне явище, бо так Уріж «мстить» йому за кривду, заподіяну Жінці (Уріж проектує ситуацію, тобто здійснює інтенційну дію); з іншого – це дивний збіг обставин, фатум.

Поділ наративу на розповіді Жінки та Чоловіка і, як завершення, Мор'яка дає змогу заглибитися в мотивацію дій персонажів. Л. Долежел способи передавання фізичних дій ділить на раціональні, ірраціональні (імпульсивні, акратичні) і божевільні. За теорією М.-Л. Раян [6], кожен персонаж у наративній структурі тексту володіє своїм віртуальним світом, який може стати реальним чи ні. Науковець поділила його на такі елементи: світ знань, світ обов'язків, світ бажань, світ намірів і світ фантазій.

У повісті подана історія взаємин Чоловіка та Жінки, руйнування їхньої сім'ї через зради. Персонажам властиве активне ментальне життя, вони розмірковують над своїми вчинками, споглядають, заглиблюються в екзистенційні проблеми. На початку й упродовж розгортання наративу обох героїв переслідує екзистенційна безвихідь. Жінку переслідує ідея втечі, урешті-решт, її не тишить поява Мор'яка, домінуючим залишається

світ бажань (порятунок). Дії Чоловіка послідовно ведуть його до загибелі: небажання змін, зневажання Жінки, недовіра, невмотивовані ревнощі, наявність коханки в місті призводять до звільнення через смерть, що є втіленням його прихованого бажання. Моряк діє чітко, послідовно, хоча на перший погляд його вчинки здаються ірраціональними. У нього є чітка мета – завоювати Жінку (світ намірів), що досягається завдяки імпульсивним і акратичним діям. Виокремлені персонажі відрізняються світом знань порівняно з мешканцями Урожа. У повісті представлене нівелювання світу обов'язків (Чоловік зраджує Жінку, а вона картає себе за акратичну дію – втечу).

Світ фантазій поданий міфологічно наповненими сновидіннями персонажів, що мають символічне значення та формують власну фікційну дійсність.

Сні Жінки («Захід сонця в Урожі») мають різне символічне значення. У одному зі сновидь вона бореться з потворою: «На потилиці я виразно чула дотик чогось колючого: я ніколи не почувала такої відрази і ненависті, кусала його пальці, і мої зуби проходили через щось безкосте й пружне. Боротьба тривала дуже довго. Я вся була мокра. А воно не відпускало. [...] Хто мені повірить, що я кілька годин боролась з нічною примарою і ніхто з нас не переміг?» [2, с. 7]. У сновидінні реалізується, по-перше, страх героїні, по-друге, боротьба з Тінню, ініціативна боротьба, до якої Жінка не була готовою, оскільки у двобої вона не перемогла. Сновидіння повторюється: «Цієї ночі щось колюче і бридке тулилось до мене. Я спитала: «Хто ти?». І почувала здалеку глухий голос, але не розібрала нічого. Гнів охопив мене. Хто сміє до мене торкатись?» [2, с. 24]. Отже, страх не зникає, тому героїні потрібно змінити внутрішній стан і зовнішні обставини. Невипадковим є факт появи Моряка в житті героїні.

Наступне сновидіння розтлумачує сама героїня: «Мені приснилась моя хата, яка стояла у воді. «Вона плаче за тобою», – сказав хтось, і я побачила незнайомого чоловіка у барвистому лахмітті з очима, як жаринки. Але я не повірила. Схоже було на те, що, коли я копала на городі, викопала джерело, і воно заливає хату. «Попробуй воду», – сказав той чоловік і подав мені склянку. Вода була солена. «То морське джерело», – сказала я. «Я з'їм тебе, – заявив чоловік у барвистому лахмітті. – Бо я опир. Я з'їм тебе, коли наздожену. Тікай». І я побігла до церкви, але виявилось, що її немає, лише порожнє місце. «Певно, пішла під землю», – подумала я і побігла до панського дому, бо звідти можна вибігти на терасу, а з тераси зістрибнути вниз. Там є порожня і смердюча силосна яма. Опир не відчує запаху моєї крові» [2, с. 41]. Сон утілює страхи жінки перед своїм чоловіком (опир), барвисте лахміття якого – прикрашення поганого життя з ним. Вода, по-перше, символ несвідомого, по-друге, лоно матері, де героїня прагне захиститися. Солена вода із джерела – натяк на Моряка, якого Жінка зустріла біля криниці. Важливо підкреслити те, що чоловік уві сні намагається догнати героїню. Він, на її думку, бажає за неї поборотися з Моряком. Оскільки Жінка згрішила, церква для неї зачинена. Із тераси панського дому видно захід сонця, проте у сновидді там яма. Отож героїня не може досягти гармонії.

У наступному сновидінні Жінка перебуває в розрідженому просторі, де до неї наближається велика куля, яка має її поглинути. Причину давнього сну героїня вбачає в «ембріональному спогаді» [2, с. 52]. Тут проглядається втілення страхів і відчуття небезпеки, лиха, що супроводжувало її протягом життя. Сновидіння як ритуальне дійство [3, с. 60] сниться героїні перед смертю Чоловіка: «Я беру в руки гребінь і проводжу ним по волоссі.

Пасмо за пасмом падає мені на коліна, біля корінців темне, а на кінчиках золотавого кольору. Ось уже нічого нема на голові. Зуби легко виймаються з рота. Я їх кладу на коліна, не викидаю, наче вони ще знадобляться. Шкіра злазить клаптями. Я здираю її наосліп» [2, с. 60].

Сновидіння Чоловіка («Захід сонця в Урожі») варто інтерпретувати крізь призму юнгіанського трактування. Він побачив маму, схилена над коліскою. «Там лежить гола дитина і вираз у неї відразливий, наче у диявола. Я зразу усвідомлюю, що це нечиста сила і її треба позбутися. Хапаю дитину за ноги й б'ю нею об стінку, незважаючи на крик і плач матері» [2, с. 12]. Дитина – утілення, без сумніву, архетипу Дитини, що є ретрансляцією майбутнього. Оскільки Чоловік убиває дитину, його очікують неприємні події. Ідеться також і про страждання персонажа, конфліктні ситуації в сім'ї. В образі немовляти герой міг побачити себе, диявольська сутність – ні що інше, як негативні риси. Чоловік не визнає власних недоліків, тому інсценує вбивство, адже легше знищити, аніж краще роздивитися. У сні Чоловік плаче та скрикує, що свідчить про визнання своєї помилки щодо прийнятого рішення (вбивства). Після остаточного розриву стосунків йому сниться дружина: «[...] Хтось гладить мене по голові. Дивлюся, моя жінка. Сльози течуть у неї по лиці. «Що з тобою? – питаю. – Чого ти плачеш? – «Я не плачу. Я цілу ніч простояла під дощем. То вода. – Чого ж ти не зайшла до хати?» – «Ти замкнув двері. Я стукала, ти не чув». Вона лягає до мене в ліжко. «Я трохи зігріюся і знову піду» – «Куди?» – «Під дощ. Хіба ти не знаєш, що я мушу пильнувати, аби дощ не завалив неба?» [2, с. 49]. Сновидіння містить нереалізоване бажання героя повернути жінку до себе. Він хоче, щоб вона шкодувала за тим, що вчинила. Зачинена хата свідчить про закритість Чоловіка для неї. Водночас він усе-таки прийняв би її до себе «божевільною, хворою або мертвою» [2, с. 49]. «Пильнувати, аби дощ не завалив неба» – вияв неадекватності з його точки зору.

Висновки. Теорія фікційних світів дає змогу широко проаналізувати наративну макроструктуру тексту, дослідити інтервенцію сил природи у творі, ментальне життя персонажів (фізичні, психічні дії). У повісті Г. Пагутяк «Захід сонця в Урожі» простежується активне втручання сил природи у стан персонажів, їхні фізичні (меншою мірою) та психічні дії (інтервенція значна, оскільки герої ведуть активне ментальне життя, споглядають, роздумують). Сновидіння, візії відіграють важливу роль, розмиваючи дійсність між фікційним і оніричним світами, підкреслюють міфопоетичну основу тексту, утілюють уявлення про сон як тимчасову смерть на період ночі, межовий стан душі. В оніричних елементах реалізуються символічні образи, архетипи, персональні страхи, неусвідомлені бажання, перестороги. Перспектива подальших наукових досліджень полягає в розширенні об'єкта дослідження, залученні до аналізу всього творчого доробку письменниці.

Література:

1. Єфименко В.А. Сучасні когнітивно-поетологічні підходи до інтерпретації літературних текстів / В.А. Єфименко // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – К. : Логос, 2012. – С. 98–103.
2. Пагутяк Г. Захід сонця в Урожі: Романи, повісті, оповідання, новели / Г. Пагутяк. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 368 с.
3. Ткачик Н. Міфологічна парадигма внутрішнього світу повісті Галини Пагутяк «Захід сонця в Урожі» / Н. Ткачик // Антропологія літератури: комунікація, мова, тілесність // *Studia methodologica*. –

Вип. 25. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 188–192.

4. Doležel L. Heterocosmica : Fiction and Possible Worlds / L. Doležel. – Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 2000. – 339 p.
5. Ronen R. Possible Worlds in Literary Theory / R. Ronen. – Cambridge : University Press, 1994. – 224 p.
6. Ryan M.-L. Possible Worlds / M.-L. Ryan // The Living Handbook of Narratology [Electronic resource]. – Available at : http://hup.sub.uni-hamburg.de/lhn/index.php/Possible_Worlds.
7. Stockwell P. Cognitive Poetics: An Introduction / P. Stockwell. – London : Routledge, 2002. – 193 p.

Сиренко С. А. Особенности нарративной макро-структуры повести Г. Пагутяк «Закат в Урожи»

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению вопроса нарративной макроструктуры прозаического текста и его специфики (на примере повести Г. Пагутяк «Закат в Урожи») сквозь призму теории фикциональных миров. Иссле-

дуются миры состояний со статическими объектами, силы природы, человека, анализируются психические и физические действия героя и его мир фантазий.

Ключевые слова: теория текстовых миров, мотивационная модель героя, N-силы, психические действия, физические действия, сновидения, видения.

Sirenko S. Peculiarities of narrative macrostructure of G. Pahutyak's story "Sunset in Urizh"

Summary. The article deals with the question of narrative macrostructure of prose text and its specificity (based on G. Pahutyak's story "Sunset in Urizh") through the prism of Fictional Words Theory. The worlds of static objects, N-forces, character, character's mental and physical actions and its fantasy world is analyzed.

Key words: Fictional Words Theory, motivational model of character, N-force, mental actions, physical actions, dreams, visions.